

A nemzedéki lét dimenziói

Történelemfilozófiai igazság, hogy a társadalmi haladás ellentétek harcában valósul meg. Eddigi történelmünkben az ellentétes társadalmi alakulatok sorában az osztályok bizonyultak alapvetőknek. Azonban minden társadalmi alakulat tagsága nemzedéki illetőségű, s a társadalmak története nemzedékek története is.

Közismert Gaál Gábornak a kézfogásokról szóló mikroemléke, melyben a haladó értékek történelmi áramlását egymást váltó nemzedékek irodalmi nagyságai meghitt kézfogásával érzékelteti. A nemzedéki kézfogás ismétlődő mozdulataihoz gondoljuk hozzá a kis- és nagykörnyezetet, s a kép életszerűbb tartalmakkal bővül.

A nemzedékmozgás e fölfogása arra a hiedelemre csábíthat, hogy a történelem csak pozitív értékeket forgalmazó generációk egymásutánisága. A minta azonban nem formállogikai. Mozgástartalma sokrétű; az ellenértékek nemzedékszíntén is hatnak.

A generációk történelem- és társadalomformáló szerepe csak az újabb korban mutatkozott meg felerősödött jelleggel. S probléma lett nemcsak a köznapi és politikai életben, de téma az irodalom és művészetek számára, s törzsfogalom a történetírásban és -filozófiában. A jelenkori ifjúsági mozgalmak felviharzása a nemzedéki kérdés sokoldalú megközelítését váltotta ki. A szociológiát és társadalomlélektant, népesedéstudományt és néprajzot, fejlődéslelektant, élettant és bölcséleti embertant egyaránt foglalkoztatja. Ilyen összefüggésben a *nemzedékismeret* általában s a *nemzedéki önismeret* különleges tájékozódási eszköznek minősülhet. Igazságként épülhet be társadalmi terepismereteink rendszerébe, s egyéni és közösségi érdekalakzataink vonalán az alkalmazkodási, nevelési, politikai és termelési stratégiák sikerét fokozhatja.

Nemzedéki tudatelemek — nemzedékábrázolás

A nemzedéki lét történelmi és kortársi vonulataiban egyaránt változatos. Tudati vetületei a biológikum s a mindenkori társadalmi gyakorlat függvényei. Mozgását a köznapi gondolkozás és a hagyományok, a folklór s az irodalom is tükrözi. A gyermeki, felnőtt vagy öregkori állapot, a nagytársadalmi eszmehordozó csoporttagság, rendszer- és korfordulók részessége az együttes élmény s a hasonló lelki hangszereltség folytán elkerülhetetlenül nemzedéki vonatkozásokat eredményez. Tartalmi és formai tekintetben színezik a munkát, a viselkedés indítékait, az információk felvételét, feldolgozását és alkalmazását, a tagság érzélem- és törekvésrendszerét s a társadalmi alakzatok hatalmi szerkezetét. Képszerűen vagy dramatizáltan, versben és prózában minden nép irodalma és művészete őrzi a nemzedékek cselekedeteinek emlékét. Nemcsak a fiatalok és öregek között feszülő ellentétek változataiban (Fáy András: *A Bélyeky ház*; Turgenyev: *Apák és fiúk*; Galsworthy: *Forsythe Saga*; Roger Martin du Gard: *A Thibault család*; Móricz Zsigmond: *Légy jó mindhalálig*; J. D. Salinger: *A zabhegyező*), de a történelem nagy arénáin eposzi méretű generációs küzdelmek freskóiban a humanizmus, az újjászületés, a felvilágosodás, a polgári és proletárforradalmak dinamikáját nemzedéki szinten ábrázoló művekben is Homérosztól Tolsztojig vagy Kós Károlyig, Villontól József Attiláig, Szophoklésztlől Németh Lászlóig. Testközeliségű történelmünkben generációk párbeszéde hangzik ki a kortárs írók alkotásából; irodalmi eszközökkel nemzetiségünk nemzedékszíntű ember- és társadalomábrázolása felé nyitnak utat. Nagy István *A legmagasabb hőfokon*-jának Bucsi Károly az osztályharcban edzett munkásosztályunk egyik nagy nemzedékének ideáltípusa. Tar Károly *Köszönöm, jól vagyok* című kisregénye a szemellenzős s a való életlőtől elszakadt idős és az öntörvényűségére ráeszmélt ifjúmunkás közötti távolságot érzékelteti. Ervényesül nemzedéki jelleg a legtöbb költőnél, drámaírónál és kritikusról: életérzésben, élményanyagban, hangulatban, látás- és gondolkozásmódban, magatartásban és értékrendben. Újabb irodalmunkban talán a *Forrás*-nemzedék az a fórum, ahol a nemzedéki eszméltetés és elkötelezettség a kozmikum, szülőföldiség, egyediség és társadalmiság dimenzióiban az esztétikai építkezés rendkívül gazdag változataival üzen.

A nemzedékek változatos életének különböző jellegű ábrázolása visszatérő összefüggésre utal: a mindenkori generációk szoros kapcsolatára az alapvető értékekkel, a humánnummal. Lett légyen szó politikai, művelődési vagy más csoportcéllok megvalósításán munkálkodó nemzedékről, az ellentét vagy együttműködés viszonyában mozgó nemzedékdinamikáról, a tét mindig a humánnum, annak építéte vagy bontása. Ez természetes is. A humánnum bizonyos megszorítással a kultúrával egyenlő, a kultúra pedig akár az áthagyományozás, akár a beszűkülés vagy továbbfejlődés állapotában, nemzedékekhez kötött.

Mi is a nemzedék?

Többoldalú valóság és kifejezés, melyet egymástól eltérő értelemben használ az élettan, a statisztika, a népesedéstudomány vagy a művelődéstörténet. Jelentésszintjei a köz- és tudományos gondolkodás számára a társadalmi-gazdasági előrehaladással párhuzamosan tudatosultak. Jelenti a biológikum rétegeiben ható életritmust az elődök és utódok láncolatában, az élet szakaszos állapotait; egyazon időpontban született, élettani, lélektani és társadalmi szempontból sajátos feladatokra programált életkorok többé-kevésbé öntörvénnyű csoportjait. A fogalom ilyen értelmű változatával dolgozik a demográfia, a fejlődéslélektan, joggyakorlat, azonban az így értelmezett nemzedék élettani építkezését nem szövi át minden esetben megfelelő lélektani és társadalmi viselkedés. Ugyanis van eset, amikor például az öreg ember fiatalos, és a fiatal öreges. — A nemzedékeknek azonban más létrétegei is kialakultak. Kulturologiai értelmezésben az a valós szerep kap hangsúlyt, amely az egymást követő nemzedékek az értékek, szokások és magatartások történelmi szintű forgalmazásában töltenek be. Ezen a fokon beszélünk kultúrafeltevő és -megőrző nemzedékről s a nemzedékek átörökítő szerepéről szü-
lők és gyermekek, nevelők és tanulók viszonylatában. A kifejezés kronológiai vonatkozást is hordoz: a nemzedéknyi időtartamot, 25—30 évet. A nemzedéki lét élettani alapon épül ugyan, de történelmi szinten pszichoszociológiai térben mintázódik, s értéktani-ideológiai, társadalompolitikai és pedagógiai dimenziókat hordoz. Más szóval: a nemzedékek szerkezeti és működési mikéntje okozat, de ok is lehet, nemcsak alakított, de alakító is. Alakulásának ezen a fokon az alkotó betagolódás és kitagolódás vonalán a nemzedék nagytársadalmi, osztály- vagy nemzeti érdekelttségű töltést vesz fel, s a tagság sajátos átélés- és gondolkodásmódja talaján dinamikai hatásaiban történelemformáló jelleget ölthet. Ezen a szinten beszélünk társadalmak és osztályok, népek, nemzetek és nemzetiségek történetében új korszakot teremtő történelmi nemzedékekről. Ilyen értelemben a nemzedékiség a múlt, jelen és jövő generációira történő vonatkoztatás dinamikus rendszere. Illetve: a történelmi idő egyfajta érzékelése a nemzedéki tagság csoporttudati szintjén. Érzékelése és alkotó megvalósítása is ugyanekkor a gazdasági-civilizatórikus-művelődési mélyáramok függvényében ható egyéni és csoportterdekalakzatok s a társadalmi-történelmi kihívások közötti közlésváltási sávban megfogalmazódott feladatoknak.

A nemzedék kifejezés jelentéstani többarcúsága éppen abban mutatkozik meg, hogy a létrétegek mindegyikét tükrözi: azt az amorf és nyitott rendszerű társadalmi alakulatot, mely megközelítően egynemű korcsoportot foglal magában, s tagjaiban társadalmi, történelmi értékű közös élmény alapján hasonló pszichoszociológiai tartalmakat működtet; a társadalmi-történelmi helyzetekből kiszűrt értesülések olyan feldolgozásaként és tárgyasulásoként, ami művelődés-szemantikai és -szemiotikai alakzatok rendszereként a gondolkodás, érzés és törekvés, a beszéd, írás és viselkedés, cselekedet és teljesítmény, tettek és alkotások értékfogyasztó, -hordozó és -teremtő dimenzióiban válik valóra.

A szocialista gazdasági-társadalmi szerkezet és a nemzetiségi állapot szövegkörnyezetében társadalmunk számos nemzedéktársadalmi jelenség tudományközi feldolgozását igényli. Mindenekelőtt a *nemzedéki lét*dimenziók elhatárolása és többszempontú elemzése sürgető. *Szerkezeti dimenzió*ként: a létszám korcsoportok szerint (számbeliség), a település (térbeliség) és történelmi szakasz (időbeliség), továbbá: státus, rétegzettség, elvárás és távlat. *Működési dimenzió*ként pedig: a tagság személyiségszintje, illetve a képzettség, szerepkör, élmény és közérzet, eszméltségi fok és életmód, érdek-, érték- s eszményrend; betagoltság (integráltság), szervezethez és intézményesültség, hatalomrészesezés és élelterő; nemkülönb a nemzedéki kötelekszerveződés keletkezési és kialakulási mechanizmusa az egyedi és személyközi szinttől a csoportközim át a nagytársadalmi alakzatokig; a történetiségeket nemzedéki fokon indító összefüggések; a történetiség

megvalósításának, a kultúra hordozásának, művelésének és teremtésének, hatalmi alakzatok kiépülésének vagy leépülésének törvényszerűségei.

A nemzedéktudomány, illetve nemzedékszociológia és egyéb ágazati tudomány központi feladata éppen az, hogy adott társadalom nemzedékalakzatainak létdimenzióit szerkezeti és működési egységben ragadja meg, s a fennálló konkrét kérdéskörök keretén belül a dimenziók állapotát egyediségükben, felettes és alárendszerek függvényeképpen érzékeltesse. Ilyen kérdéskörök: az ifjúkor meghosszabbodása s biológiai érésidejének csökkenése; az öregkor időtartamnövekedése; az együttélő nemzedékek közötti közlésváltás (kommunikáció) változatai; a belépő ifjú nemzedék, a közép- s a kilépő idős nemzedék betagoaltsága; vándorlás és rétegmozgás nemzedéken belül és nemzedékek között; nemzedéki utánpótlás és váltás; létszámbeli, egészségügyi és településadatok, munkaterület; teljesítmény és viselkedés, izlés, közérzet és életmód jel- és jelentésrendszere; összehasonlító nemzedéktörténet; nem- és etnikumközi nemzedékmozgás.

Kérdésalakulás

A nemzedéki kérdés erőteljes jelentkezése a társadalmi gyakorlatban az újkori társadalmak dinamikai állapotával függ össze: a nemzedékek társadalmi betagoletásával, a nemzedékváltással s nem utolsósorban a társadalmak népeség-ség- és rétegmozgásával.

A primitív és rendi társadalmakban a kiscsoportok és nagytársadalmi alakulatok szintjén a nemzedéki viszonyulásokat a termelési és hatalmi alakzatok változatlanlaga folytán közösségileg kialakult hagyományos szokások, elvárások, körülhatárolt nemzedéki szereprendszerek állandósították. Az ifjú generáció általában a szülők nyomdokait követte, s a felmerült ellentétek a család kereteit ritkán lépték túl. A polgári-tökés viszonyok fellazítják a rendi kötelekeket, a társadalmi rétegzettség nyitottabbá válik. Tökés-, illetve munkásosztály alakul ki, s erősödik az értelmiség. Új szereprendszerek s ezzel egyidőben a nemzedékek felé új elvárások, társadalmi feladatok, kihívások fogalmazódnak meg. Ilyen körülmények közt nemzedéki jelleget ölt számos törekvés és megmozdulás, összefonódva a társadalmi és nemzeti felszabadulásért folytatott küzdelmekkel.

A nemzedéki problémának, kis- és nagytársadalmi betagolettsággal, több formája alakult ki. Legrégibbi, de napjainkban is jelenvaló az egyéni felszabadulási folyamatként jelentkező nemzedékközi feszültség a családon belül. E változatnál az ellentét hevét ma már sok körülmény csökkenti; az életkorral szemben a státusok mindinkább közömbösebbek, a tudomány termelési tényezővé válásával a rutin veszít súlyából, s a családi szerepkörök szűkülésével a szülői tekintély gyengül.

Ezzel egyidőben növekedő mértékben tör magának utat egy másik változat családon kívüli éllel. Legfőbb kiváltója a tudományos-műszaki forradalom civilizatorikus következményei folytán előállott új nemzedéki tagolódás s a nemzedéki szerepkör lefutási idejének megváltozása.

Minden generáció társadalmilag meghatározott szereprendszer révén az ismeret- és viselkedési készlet elsajátítása folytán tagolódik a társadalmi alakzatokba. A tudományos-műszaki forradalom s az információöozön azonban egymást követő s az eddiginél rövidebb időközökben újabb szereprendszereket hoz létre, s a társadalom ezekkel kapcsolatos készség-, ismeret- és viselkedéskészletet vár el. A nemzedékek arra kényszerülnek, hogy mindegyre korszerűsítsék ismereteiket, másrészt éppen a korszerű értesületek felvétele és alkalmazása tekintetében a belépő nemzedékeknél fáziselőny, az idősebb nemzedékeknél viszont fáziskésés áll elő. Következésképpen: egyéni és társadalmi síkon tartalmatlanná válhatnak intézmények, hagyományok és eszmények, s egyéni és nemzedékméretű kiesés vagy szerepszűkülés léphet fel.

A kortárs nemzedéki állapotok geneziséhez tartozik: két világháború, a faszizmus uralma és bukása, szocialista eszmék és rendszerek előretörése, gyarmati népek és nemzetiségek felszabadító mozgalma, fiatal évjáratok számbeli növekedése, paraszti tömegek átrétegződése, az ifjúság és a nők világméretű szervezkedése s nem utolsósorban hatalmi alakzatok anyagi és szellemi manipulációi. Ilyen környezetben szükségképpen formálódnak a nemzedéki dinamika: a nemzedékek közötti egyensúly és beállítottság, élményvilág és közérzet, hangulat és életkedv, távlat- és értékrend.

Más szóval: a nemzedékközi feszültség, ellentét és együttműködés, a nemzedéki vagy nemzedékközi mozgás és közlésváltás nem meríti ki a nemzedéktársadalom problémalehetőségeit. A kérdés a nemzedék és a hatalmi alakzatok, tör-

ténelmi határhelyzetek, intézmények, mechanizmusok, társadalmi erőmezők viszonylatában is jelentkezhettek. Ilyen jellegű összefüggésekbe tagolódnak összem-beri, nemzeti, nemzetiségi, osztály, állam vagy népi síkon tevékenységük műszaki-tudományos, politikai-ideológiai, művészeti és irodalmi vonatkozásaival a történelmi korszakokat és rendszereket elutasító, előkészítő vagy átváltó nemzedékek. Ilyen természetű összefüggések alapján értelmezhetők a nemzedéktársadalmi jelenségek olyan változatai is, mint: a beatnikék, a dühöngők s a hippik, vagy újabban az „ellenkultúra“ és „nonkonformizmus“ táborához tartozó s az „új erkölcsöt“ követő „Jézus népe“, „virágos gyermekek“ vagy a kollektív „magánboldogságot“ és „magánüdvösséget“ gyakorló kommunák mozgalma.

Problémavizsgálat

A nemzedékismeret köznapi vagy irodalmi válfajának van ugyan tájékoztató értéke, de nem helyettesítheti a történettudomány és szociológia, a lélektan, demográfia és gerontológia, statisztika és pedagógia vagy a társadalmi jelentés tan és jeltan ilyen irányú vizsgálódásait.

Hérodotosztól az annaleseken, genealógiákon és emlékiratokon át Hegelig, Spenglerig, P. Sorokinig vagy Toynbee-ig, a történetírás és történetfilozófia is dolgozik a nemzedék fogalmával az események sűrítése, rendszerezése, tagolása és értelmezése végett. A kérdéskör történettudományi és történetfilozófiai irodalmának polgári vonatkozásban első összefoglaló értékelése François Mentré érdeme (*Les générations sociales*, 1920). Marx már 1846-ban Anyenkovhoz intézett levelében szól arról a szerepről, amelyet az egymást váltó nemzedékek töltenek be az egyetemes társadalomtörténeti fejlődéstényezők rendszerében. Régebbi materialista és népi ihletésű történetírásunktól és társadalomrajzunktól sem idegen a nemzedékábrázolás (Szabó Ervin, Kiss Lajos). Napjaink történet- és társadalomtudományai között pedig egyre több a nemzedékmonográfia művelője (Lukácsy Sándor, Spira György, G. E. Marica, Csatáry Dániel).

A polgári tudományosság régóta, különböző területeken és szinten, változatos módszerekkel, különféle megközelítésben, nagy erőbevetéssel, gyakorlati és elméleti célból foglalkozik a kérdéssel. Gondolunk egyrészt a jelenség újabkori felfedezőire és továbbfejlesztőire (A. Comte, J. Dromel, G. Rümelin, O. Lorenz, W. Dilthey), nemzedékélvű történelmi és művészettörténeti monográfiákra (G. Valois, Szekfű Gyula, W. Pinder, M. Rintala), csoportlélektani, csoportszociológiai, kommunikáció-elméleti és rendszerszemléleti megközelítésekre (Farkas Geiza, R. Maunier, L. Rosenmayr, M. Sherif, C. W. Sherif), fejlődés-, személyiség- és társadalomlélektani, népesedéstudományi és gerontológiai hozzájárulásokra (Fr. Giese, C. Tibbitts, S. N. Eisenstadt), s mindenekelőtt a kérdés első szociológiai központi elemzőjére (Mannheim Károly: *A nemzedéki probléma. Ifjúságszociológia*, 1969) és mérlegelőire (L. von Wiese, Dékány István, M. Julian). Valóságú, társadalombíráló és nevelő szándékkal külön sort alkotnak H. Schelsky, D. Riesman vagy H. E. Salisbury ifjúságtárgyú állapotrajzai. Nem kevésbé értékes konkrét szociológiai tényeket (és közel 400 szakkönyvészeti forrást) ismertet az a kollektív munka (*Les conflits des générations*. Paris, 1963), mely a félgymarmati afrikai területeken és Franciaországban értelmiség, munkás- és paraszti környezetben méri fel a nemzedékek közötti kapcsolatok állását. Vagy azok a statisztikai és szociológiai művek (S. M. Miller: *Comparative Social Mobility*. 1960.; S. M. Lipset—R. Bendix: *Social Mobility in Industrial Society*. 1959), melyek államok társadalmaira kiterjedően az inter- és intragenerációs szerkezeti változások irányait elemzik.

A probléma polgári vizsgálódásaira nagyrészt az ifjúság történelmi és társadalmi hivatásának, szerepkörének túlértékelése jellemző. A nemzedéktársadalmi jelenségek fontosságát s ennek keretében az ifjúság szerepét sokan az osztályelvű társadalomszemlélet ellensúlyozása érdekében hangoztatják. E nemzedékszemlélet osztályfunkcióira már a két világháború közötti szocialista közírásunk rámutatott (Kovács Ferenc: *A generációs mozgalmak értelme*. Korunk, 1932. 2.). A misztikusan felnagyító nemzedékélvűség azonban ott bujkál a polgári világ mai közírásában és társadalomszemléletében is. Így Marcuse a világszerte fellángolt főiskolai harcok idején leghatékonyabb forradalmi tényezőnek az egyetemi ifjúságot tekintette. A Társadalomtudományok Nemzetközi Enciklopédiája (New York, 1968) „nemzedék“ címszavának értelmezője (M. Julian) pedig Ortega y Gasset elit-elméletének szellemében a nemzedékben véli felfedezni a történelem fő mozgatóját.

Az ifjúság megtévesztő szerepfokozásán és eszmei ködösítésén túl azonban a polgári vizsgálódások tömkelegében nem tévesztendő szem elől a sokszempontú megközelítés folyamán feltárt nemzedéktársadalmi tapasztalati anyag hasznosíthatósága.

Nemzedéktársadalmi valóságunk szocialista önismeretünk egyik alapvető forrása és vonatkozási kerete. Emberi és szocialista létünk olyan szerkezeti és működési elemeit hordozza, melyeknek különböző szintű, terjedelmű és célzatú ismerete a hatékony önzérlést, társadalmi tervezést és vezetést segíti elő. A szint szaktudományokat jelent: statisztikát, demográfiát, élettant vagy szociológiát, amelyek kutatóeszközeivel a tárgyterületet vesszük birtokba. Jelenti továbbá a nemzedékiség adott strukturáltsági fokának ismeretét al- és felettes rendszerek együttesében, családi, osztály-, foglalkozási, nemzeti, nemzetiségi vagy társadalmi rendszerek vetületében. De jelentheti az egyes szaktudományok keretén belül a problémaérzékenységet s a témáismeret mélységét is. Az ismeret terjedelme és célzata pedig a nemzedékiség szerkezeti és működési alakzatainak számbeli állaga szerint, illetve az elméleti, bírálati vagy gyakorlati hasznosíthatósági elem súlyaránya függvényében alakul.

A szocialista tudományosság szociológiai igényű érdeklődése a nemzedéki kérdés iránt csak a legutóbbi időben élénkült meg. Társadalmi összefüggéseiben történő tárgyalását a legtöbb régebbi materialista szemléletű szociológia mellőzte (Z. Baumann, J. Szczepeński, Balogh József, M. Constantinescu, J. Natansohn). Kivételet kevés szociológus képvisel. Éppen ezért helyénvaló az a bírálati megállapítás (Kulcsár Kálmán: *A népesség nem és kor szerinti megoszlásának szociológiai tartalma. Az ember és környezete. 1969*), mely szerint hasznos önismereti szerepe ellenére a nemzedéktársadalmi jelenségek szociológiai kimunkálása eléggé elhanyagolt. Ennek magyarázata egyrészt az, hogy a szocialista társadalom sajátos felépíttségénél és működésénél fogva a nemzedékek között nem az ellentétet, hanem az együttműködést sugallja. Egyébként is: a szocialista állam megkülönböztetett gondoskodást tanúsít a fiatal és az idősebb nemzedék iránt. Úgy tűnik, mintha eddig mindkét körülmény a tudomány szintjén a problémátlanítás irányában hatott volna.

Tévedés volna mindebből arra következtetni, hogy viszonyaink között nincsenek mérlegelendő nemzedéktársadalmi kérdések, vagy hogy azok peremjellegűek. A nemzedékalakzatok és -folyamatok jelentősége társadalmunkban is növekedőben van. Az osztályok kapcsolata ugyanis nálunk már nem olyan töltettel határozza meg a fejlődést, mint az előző társadalmakban. S jóllehet a nemzedékek viszonylatában, régi értelemben, ellentétekről nem, inkább különbségekről lehet beszélni, mégis az együttműködő és egymást váltó nemzedékek társadalmi betagozódása, egyensúlyi állapota, kultúrahordozó és -továbbfejlesztő szerepe, illetve érték-szintje a társadalmi alakulatok sorában mindinkább fontosnak mutatkozik.

Ezt bizonyítja szocialista tudományos és közírásunkban a nemzedéki kérdés egyre gyakoribb jelenléte. A legígéretesebbek azok a kutatások, amelyek kellő problémaérzékenységgel a nemzedéki lét dimenzióinak rendjében a nemzedékiség szerkezeti és működési tényezőit metodológiailag és tárgyterületileg megfelelő szinten, mélységben és terjedelemben, al- és felettes rendszerek együttesében, jól átgondolt elméleti vagy gyakorlati hasznosíthatóság célzatával tárják fel. Ideológiai vetületek terepén igazít el V. Pecsényevnek a nemzedékek forradalmi egységéről szóló írása (*Béke és Szocializmus, 1974. 3.*). A tanulmány fejlett szocialista társadalmakra vonatkoztatottan s az osztálytudat formálódásának szemszögéből vizsgálódva a nemzedékek közötti eltérések számbavétele mellett alapvetőnek a szocialista társadalom építésébe bekapcsolt generációk forradalmi egységét megalapozó, egybehangzó nemzedéki adottságok és sajátágok tanulmányozását tartja.

A szocialista szemléletű hazai szociológiai és egyéb vizsgálódások a nemzedékiség tekintetében kevés kivétellel (Venczel József: *A csákgorbói kutatás köréből. Korunk, 1971. 7.*; — *Demográfiai gondok a társadalomkutatásban. Korunk, 1971. 9.*; H. Cazacu: *Mobilitate socială. 1974*) elmosódó arcelűek. Ez nem jelenti azt, hogy a forrásokban elfekvő eszméi és tényanyag alapján ne lehetne meg-ejteni nemzedékeink létdimenzióinak átfogó elemzését, vagy jellemezni nemzedék-ként minősülő adott társadalmi csoportokat. Gondolunk mindenekelőtt a párt- és ifjúságszervezeti dokumentumokra; a szocializmus jegyében bontakozó társadalmunk munkás-, paraszt és értelmiségi nemzedékei körében a párttörténeti, statisztikai, gazdaságtudományi, etnográfiai és ifjúságtudományi intézetek, akadémiai és egyetemi munkaközösségei feltárta ilyen jellegű kutatásokra (*Dezvoltarea conștiinței socialiste în R.P.R. 1961*; *Profilul spiritual al clasei muncitoare. 1964*; *Tineretul rural. 1968*; *Tineretul industrial, 1968*; Vl. Trebici: *Populația României și creșterea economică. 1971*); közírásunk — régebbi és mai —, tanulmány-, me-

moár- és szépirodalmunk teljesítményeire. Szakavatott kutatókra találtak történeti, irodalmi, nyelvtudományi, művelődési, politikai, pedagógiai, pszichoszociológiai, demográfiai és statisztikai vonatkozások (Antal Árpád, Bakó Béla, Balogh Edgár, M. Constantinescu, Benkó Samu, Bányai László, Csehi Gyula, Csetri Elek, Dancsuly András, Demény Lajos, Gaál Gábor, Gáll Ernő, Hajós József, Jancsó Elemér, Jordáky Lajos, Kántor Lajos, Méliusz József, Mikó Imre, Stanciu Stoian, Szabó T. Attila, Tóth Sándor, Al. Tánase, V. Trebici, Zörgö Benjámín); erkölcsi és világnézeti kérdések, nemzedékcsoportok szakmai és ideológiai beilleszkedési tendenciái (Albert Ferenc, I. Aluaş, N. Bellu, Fábíán Ernő, Gh. Chepeş, Kallós Miklós, Roth Endre, V. Popescu); a család és nagytársadalmi csoportok nemzedékközi kapcsolatai (A. Tucicov-Bogdan, Bretter György, C. Ştefănescu); a nemzedéken belüli és nemzedékek közötti mobilitás (H. Cazacu, Venczel József); az idős nemzedékek helyzete (Kapusy Antal, D. Postelnicu, V. Săhleanu); elvi és eszmei kérdések egész sora (J. Jakoczi, R. Ciurea, Rácz Győző, F. Mahler).

A testvéri szocialista mozgalmak és társadalmak tudományos és közírói főrumai részéről a nemzedéktársadalmi jelenségek és problémák felvetése, feltérképezése és értelmezése nagy felületen, széles nyitással, újszerű kutatási eljárásokkal indult (G. Amendola, E. Fischer, Hegedűs András, Sükösd Mihály, Rényi Péter), s többé-kevésbé hasonló elméleti és gyakorlati eredményekkel járt. Szociálpszichológiai (szempárákkal végezte többek között konkrét életmódivizsgálatait V. B. Olsanszkij *Személyiség és társadalmi érték. Szovjet szociológia ma.* 1971). Az altruizmus, egoizmus és szélsőséges individualizmus tengelyén nyolc életforma vonzási terében járul elénk a szovjet dolgozók lelki arcéle. Kutatásai nemzedék jellegűek is, amennyiben leletei nagy valószínűséggel a háború után felnőtt évféjek tömegére vonatkozathatók. A szocialista eszmeiségű szaktudományosság életkérdése a szabadulás az impresszionizmustól s mindenfajta téveszmétől és ráolvasástól. Ugyancsak életkérdés az alászállás az üres spekulációk régióiból a valóóságos tények világába. Ezt sikerült megvalósítania Varga Károlynak a háború után felnőtt szocialista ifjú nemzedék egyik rétege axiológiai dimenzióját illető empirikus értékvizsgálataiban (*Magyar egyetemi hallgatók életfelfogása.* 1965), rétegződésvizsgálataiban Ferge Zsuzsának (*Társadalmunk rétegződése.* 1969) s szociometriai elemzéseikben Mérei Ferencnek (*Közösségek rejtett hálózata.* 1971), Pataki Ferencnek és Hunyady Györgynek (*A csoportkohézió.* 1972). Nemzedéki vonatkozásainál fogva témákhöz Varga eredményei állnak közelebb. A vizsgálat szabatosan meghatározott operacionalizált fogalmi rendszer (modell) alapján nagyméretű (Morris, Mead, Choynowsky, Varga és mások által irányított, hűsz nemzet értékrendszerének összehasonlítására vonatkozó) kutatás keretében rögzíti egy nemzedékhez tartozó társadalmi csoport életfelfogásának spektrumát, heurisztikus tekintetben pedig tisztázza a szociológia és lélektan értékét s az illusztrálást alkalmazó irodalmi és publicisztikai impresszionizmus szerepét a társadalmi csoport „személyiségi” sajátosságainak megállapításában.

A szocialista eszmerendszer vonzásába került dolgozó társadalmak nemzedékeinek egymást felerősítő munkájával és harcaival ezt az eszmerendszert állami, társadalmi, nemzeti és nemzetiségi méretekben juttatták uralomra. A nemzedéktársadalmi kutatások jelentősége állami, nemzeti és nemzetiségi szinten éppen az, hogy azokban — a tudományos és egyéb megközelítések ténybázisán — szocialista önismeretünk hitelesítése céljából nemzedékek láncolataiban tétetik mérlegre a szocialista értékrend tárgyiasulása, s az értékek felvételének, feldolgozásának és művelésének méretei, alkotó fejlesztésének, forgalmazásának és megőrzésének dimenziói. Múltunk és jelenünk megméretéséről van szó, a gazdálkodás egyik változatáról mindenkor nemzedékeink pozitív erőtartalekaival. A ma és a holnap célzerűbb építése vonalán.

Betagozás, haladás, személyiség, tipológia

A nemzedékek társadalmi-történelmi szerepének értelmét az integrálgáz, haladás és személyiség hármass tengelyrendszerében írhatjuk körül.

A nemzedék méretű betagozás beépülést jelent ösztársadalmi fokon ható feladatrendszerekbe, adott értékrend vonzásában, az azokat elsajátító folyamatok s az azokkal történő azonosulás formáiban.

Minden nemzedék annyit ér, amennyit az emberségből felismer, átérez, tagjaiban és összességében személyes ügyvé avat és megvalósít a meggyőződés, elkötelezettség és elhivatottság szintjén az igazságosság erőterében egyéni és közösségi érdekalakzatai védelmében, harcban az értékromboló erőekkel a nemzedéki köteleksszövődés keretei között. Az emberség és embertelenség történelmi alakzatait a

nemzedékek az eszméltség s az egyéni és csoportszemélyiség eltérő nivóján az életritmus változásainak alávetetten hordozzák mind a fogalom életkori, művelődéstudományi, mind pedig pszichoszociológiai vagy történetfilozófiai értelmében.

A beilleszkedést illetően nem elégséges a feladat- és értékrend pusztá ismerete s a feladat- és értéktudat valamelyes kialakultsága. Döntő egyéni és nemzedéki tekintetben a személyiséggé válás a személyiség- és társadalomlélektan, a szociológia és a politológia törvényei szerint. A nemzedéki teljesítmény a nagytársadalmi háttér s a nemzedék személyi adottságai révén meghatározott. A dolgok logikája veti fel ezen a ponton a nemzedéki tagság lelki alkatának típuskérdését, azt, hogy adott nemzedék egyedei egyéni és csoportalakulati szinten milyen viselkedés, magatartás, ismeret, ideológia, közösségtudat és teljesítmény alakzatával van jelen saját maga és csoportja történetiségének feladathelyzeteiben.

A dolgok logikája veti fel a nemzedékek esetleges haladó szerepét is. A haladás jelenthet betagolódást egy felettes értékű rendszerbe, de jelenthet kiszakadást, kitörést egy elsődleges feladat- és értékrendből egy magasabb rendű értékszint irányába a társadalmi igazságosság kiterjedtebb és hatékonyabb hatalmi támogatása révén; vagy az elsődleges értékrend további felerősödését is egyéni és társadalmi méretekben.

A társadalmi rendszerek s a társadalmi dinamika szakaszainak jellegétől függően a nemzedékek eltérő módon válnak érdekeltté a történelmi helyzetek kihívásaival szemben, sajátos érdekalakzati arcúval és erőbevetéssel vállalnak szerepet a haladó forradalmi és felszabadító mozgalmakban. A részvétel kérdésében az egyidőben élő nemzedékek tekintetében kizárólagosság nem érvényesül ugyan, de enyhe igenlő értelmű eltolódás mutatkozik az ifjú nemzedékek javára. A társadalmi rendszereket illetően pedig az ellentétes osztályokra tagolt társadalmak esetében össztársadalmi érvényű értékrend híján kevesebb az esély az össznemzedéki integrálódásra.

A társadalmi mozgás szerephelyzeteit és feladatait hordozó nemzedékek sokfajta arcúle körvonalazódhatnak a mindenkori valóság szöveggörnyezetében: információgazdagság és -szegénység, nyomor és bőség, egészség, deviancia és betegség, biztonság és fenyegetettség, rend és zűrzavar, szabadság és elnyomás, önrendelkezés és kiszolgáltatottság, éberség és közömbösség határai között. A harcos és hős nemzedék, a kezdeményező, bátor, önfeláldozó, áldozati, megfélemlített vagy forradalmi, alkotó, fogyasztó vagy elősködő, alkalmazkodó, kiszolgáltatott, megvert, kisémmizett és sok másféle nemzedék mind ilyen változat. Alakulásuk különböző töltetű típusképző tényező kölcsönhatásától függ. Többek között attól az elmélettől és szemlélettől, melynek modellje szerint helyzete tudatában a nemzedék önmagát vezérli a korszerűen méretezett emberség talaján fogant társadalmi igazságosság harcában a mindenkori világhállapot függvényében.

Az általános világhelyzetbe ágyazottan a dolgozó emberiség népek és népcsoportok szintjén korunk civilizatórikus forradalmára hangoltan a társadalmi igazságosság jegyében feltörő újfajta érzékenység talaján rendezti vitás ügyeit nemzedékek legjobbjainak megidézésével, kézfogásaik végtelen láncolatában. A szociológia ágazati tudományaival egyetemben éppen napjainkban jutott el abba a szakaszba, hogy bizonyíthatja indokolatlanságát a társadalmi, nemzeti és nemzetiségi jogfosztás minden fajtájának, s leleplezheti az új típusú elnyomásalakzatok legkörmönfontabb változatait is. A társadalmi és nemzeti felszabadulásért küzdő népek és népcsoportok nemzedékeinek kézfogásában a történelem legnagyobb emberi hatalma: az igazság üzen. Az igazság, amely a valóságban leledzik, s szárnyakat adott minden időkben. A valóságban, melynek a mindenkori nemzedékek is részesei. A valóságot azonban meg kell szólaltatni. A tudomány nyelvén is. Hogy erősítse igazságaink hatalmát.

